ΕΤΟΣ Β΄. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης τῇ 22 Ἀπριλίου 1912 ΑΡΙΘ. 69

ΠΟΙΜΗΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗι ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΑΠΑΝΗι ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΗι ΚΥΡΙΑΚΗι ΤΗΣ ΣΑΜΑΡΕΙΤΙΔΟΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

Πράξεων τῶν Ἀποστόλων τὸ ἀνάγνωσμα (Πράξ. ΙΑ΄. 19—30).

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, διασπαρέντες οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον εἰμὴ μόνον Ἰουδαίοις. Ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν, ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν· πολύς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν· καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν ἕως Ἀντιοχείας. Ὃς παραγενόμενος καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐχάρη καὶ παρεκάλει πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως· καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ. Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας ἀναζητῆσαι Σαῦλον· καὶ εὑρὼν αὐτόν, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διδάξαι ὄχλον ἱκανόν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ

τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφῆται εἰς Ἀντιόχειαν. Ἀναστὰς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὀνόματι Ἄγαβος, ἐσήμανε διὰ τοῦ Πνεύματος λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς ηὐπορεῖτο τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς· ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου.

Ὅτε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπέστελλε τοὺς ἁγίους αὐτοῦ Μαθητὰς καὶ Ἀποστόλους εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. ΚΗ΄. 19). Τὴν θείαν ταύτην ἐντολὴν ἐκπληροῦντες οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι, μετὰ τὸν λυσσώδη διωγμόν, τὸν ὁποῖον ὑφίσταντο ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, διεσκορπίσθησαν — διηγῆται τὸ σημερινὸν ἀποστολικὸν ἀνάγνωσμα — ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης, εἰς τὴν Φοινίκην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν, κηρύττοντες τὰς ὑψηλὰς καὶ θείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀληθείας κατὰ προτίμησιν εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν διεσπαρμένοι εἰς τὰς χώρας ταύτας, διότι αὐτοὶ ἦσαν περισσότερον προητοιμασμένοι διὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς ὁ οὐράνιος Διδάσκαλος «πορεύεσθε μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ» (Ματθ. Ι΄. 8). Τὸ δὲ γινόμενον ὑπ' αὐτῶν κήρυγμα τοῦ θείου λόγου τόσῳ πολὺ καρποφόρον ἦτο, ὥστε «πολὺς ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον». Τὴν ἐπιστροφὴν ταύτην ὅτε ἔμαθον οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀπέστειλαν τὸν Βαρνάβαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ ὁποῖος ἀντιληφθεὶς ὁ ἴδιος τὴν εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστιν προσέλευσιν τῶν Ἀντιοχέων «ἐχάρη» καὶ συνεβούλευε καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς νὰ μένωσι σταθεροὶ καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Κύριον. Ἡ ἀγαθότης δὲ καὶ ἡ θερμὴ καὶ ἔνθεος πίστις τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα συνετέλεσαν πολὺ ὥστε «προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ». Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς τὰς ἰδικάς του μόνας δυνάμεις ὁ Βαρνάβας, ἀλλὰ μετέβη εἰς τὴν Ταρσὸν ὅπου ἐδίδασκεν ὁ Παῦλος, καὶ παρέλαβεν αὐτὸν εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπου ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος ἐδίδασκον καρποφόρως καὶ ὅπου κατὰ πρώτην φορὰν ἐδόθη τὸ ὄνομα «Χριστιανὸς» εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀκριβῶς κατὰ τὸν καιρὸν αὐτὸν προφήτης τις ὀνομαζόμενος Ἄγαβος προεῖπεν ὅτι θὰ ἔλθῃ πεῖνα μεγάλη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἡ ὁποία πραγματικῶς καὶ ἦλθεν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Κλαυδίου Καίσαρος. Τόσῳ δὲ ἀποτελεσματικὸν ἦτο τὸ κήρυγμα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἀντιοχέων, ὥστε μόλις ἤκουσαν τὴν προφητείαν αὐτήν, ἀμέσως ἐξ ἀγάπης καὶ ἀδελφικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ἀποστείλωσιν ἀνάλογα τῶν δυνάμεων ἑκάστου βοηθήματα εἰς τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀδελφοὺς διὰ τῶν Βαρνάβα καὶ Παύλου.

Καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν πολλῶν εἰς τὴν ἁγίαν ἡμῶν πίστιν, καὶ ἡ αὐθόρμητος συνδρομὴ τῶν Ἀντιοχέων διὰ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις Χριστιανούς, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰς τὸ σημερινὸν ἀνάγνωσμα, ἀπο-

τελέσματα τῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, μᾶς διδάσκουσιν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, πόσην δύναμιν ἔχει ὁ θεῖος λόγος, πόσον ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ νοῦ καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὅταν καὶ οἱ κηρύττοντες αὐτὸν εἶνε εὐσεβεῖς καὶ ζηλωταὶ τῆς ἁγίας ἡμῶν πίστεως, καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτὸν εἶνε εὐλαβεῖς καὶ προσεκτικοὶ ἀκροαταί. Ἐθνικοί, εἰδωλολάτραι οἱ Ἀντιοχεῖς, πολὺ στρεβλὰς ἰδέας ἔχοντες περὶ θεότητος, θεοποιοῦντες τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς κακίας τοῦ ἀνθρώπου, λατρεύοντες «τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα», ἀγνοοῦντες ἴσως καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, μηδὲ τὴν παραμικρὰν ἰδέαν ἔχοντες περὶ αὐταπαρνήσεως καὶ ἐλεημοσύνης, μεταβάλλονται εἰς πιστοὺς ὀπαδοὺς καὶ λατρευτὰς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀποκτῶσιν ἀληθῆ ἰδέαν περὶ θεότητος, φωτίζονται κατὰ τὸν ἐσκοτισμένον νοῦν, μορφώνονται καὶ ἠθικοποιοῦνται κατὰ τὴν καρδίαν, γίνονται, ὀνομάζονται καὶ εἶνε πράγματι Χριστιανοὶ καὶ ἀποδεικνύουσιν ἐμπράκτως τὴν ἐπὶ τὰ βελτίω μεταβολὴν αὐτῶν ταύτην, μὲ ἐπαινετὴν καὶ ἐγκάρδιον προθυμίαν συλλέξαντες «καθὼς ηὐπορεῖτό τις» συνδρομὰς ὑπὲρ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀδελφῶν, χωρὶς ἐπικλήσεις καὶ παρακλήσεις, διὰ τὴν ἐπερχομένην πεῖναν. Καὶ ποῦ ὀφείλεται ἡ μεταμόρφωσις αὕτη; Εἰς τὴν δύναμιν τοῦ θείου λόγου, τὸν ὁποῖον οἱ μὲν ἅγιοι Ἀπόστολοι, μὲ ἀληθῆ πίστιν, μὲ ἔνθεον ζῆλον, ἐκήρυττον, οἱ δὲ Ἀντιοχεῖς μὲ εὐλάβειαν, μὲ προσοχήν, μὲ κατάνυξιν ἠκροῶντο. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, νὰ γείνῃ ἄλλως. Διότι «ζῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργὸς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον καὶ διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας» κατὰ τὸν Ἀπόστολον (Ἑβρ. Δ´ 12), διδάσκει ἡμᾶς ὅ,τι πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὅ,τι πρέπει νὰ πράττωμεν, ἀποτρέπει ἡμᾶς ἀπὸ πᾶσαν παρεκτροπὴν καὶ παρανομίαν, φωτίζει τὸν νοῦν ἡμῶν, θερμαίνει τὰς καρδίας ἡμῶν, κρατεῖ ἡμᾶς ἐν διαρκεῖ ἐγρηγόρσει, διαχαράττει εἰς ἡμᾶς τὸν πνευματικὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον χρεωστοῦμεν νὰ περιπατῶμεν καὶ διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ βοηθείας ὑποστηρίζει καὶ ἐγκαρδιόνει ἡμᾶς νὰ μὴ παρεκκλίνωμεν ἀπ᾿ αὐτοῦ. Μὲ ὀλίγας λέξεις, ὁ θεῖος λόγος εἶνε ὁ ἀσφαλὴς ὁδηγός, ὁ ἀλάνθαστος σύμβουλος καὶ τὸ ἀληθὲς καὶ σταθερὸν στήριγμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν κηρύττεται καταλλήλως, ὅταν διδάσκεται καὶ ἀναπτύσσεται πρεπόντως. Καὶ κηρύττεται καταλλήλως καὶ διδάσκεται πρεπόντως, ὅταν ὁ κῆρυξ, ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ ἔχῃ βάσιν καὶ θεμέλιον τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ ἔργου θερμὴν καὶ ζῶσαν πίστιν, ὅταν διδάσκῃ καὶ πιστεύῃ ὅσα διδάσκει, ὅταν πιστεύῃ καὶ πράττῃ ὅσα πιστεύει, ὅταν ἔχῃ ἔνθεον ζῆλον εἰς τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ διακόνημα, ὅταν διδάσκῃ ἐκ τῆς βαθείας συναισθήσεως ὅτι ἐκπληροῖ ἱερὸν καὶ ἀπαράβατον καθῆκον, καὶ ὄχι διότι εἶνε ἐπιβεβλημένον εἰς αὐτόν, ὄχι ἐκ συνηθείας καὶ καθ᾿ ὑπόκρισιν, διότι τότε «γέγονε χαλκὸς ἠχῶν καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον»· διότι τότε αἱ τυχὸν ὡραῖαι καὶ τορνευταὶ φράσεις του, κτυποῦν μὲν εὐαρέστως εἰς τὴν ἀκοήν, δὲν κατορθόνουν ὅμως νὰ φθάσουν μέχρι τῆς καρδίας, νὰ μαλάξουν αὐτήν, νὰ συγκινήσουν αὐτήν, νὰ ἠθικοποιήσουν αὐτήν, τοῦθ᾿ ὅπερ εἶνε ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ κηρύγματος. Ὁ στόχος, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ σκοπεύῃ ὁ διδάσκαλος τοῦ θείου λόγου, εἶνε μὲν καὶ ὁ νοῦς,

ἀλλὰ ἰδίᾳ καὶ κατ' ἐξοχὴν εἶνε ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἠμπορεῖ δὲ δι' ἄλλου μέσου νὰ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον παρὰ μόνον διὰ τῆς θερμῆς πίστεως, διὰ τοῦ ἐνθέου ζήλου. Τὰ δύο ταῦτα θερμαίνουν τὰ διδασκόμενα, μαλακόνουν καὶ τὴν σκληροτέραν καρδίαν· τὰ δύο ταῦτα ἀκονίζουν τὴν «δίστομον μάχαιραν», τὸν θεῖον λόγον, ὀξύνουν αὐτὸν εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἰσδύῃ εἰς τὴν καρδίαν, νὰ πληγώνῃ αὐτήν, νὰ αἰχμαλωτίζῃ αὐτὴν τελείως. Μὲ τοιαῦτα ἐφόδια διδασκόμενος ὁ θεῖος λόγος κάμνει θαύματα ἐκπληκτικὰ καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ εἰς τὴν καρδίαν. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον τοῦτο. Δὲν εἶνε ἀρκετὸν πρὸς καρποφορίαν νὰ εἶνε μόνον ὁ σπόρος καλὸς καὶ ὁ σπορεὺς ἐπιτήδειος· εἶνε ἀνάγκη καὶ ἡ γῆ ἡ δεχομένη τὸν σπόρον νὰ εἶνε «καλή»· εἶνε ἀνάγκη καὶ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ θείου λόγου ν' ἀποδέχωνται αὐτὸν μὲ εὐλάβειαν, μὲ προσοχὴν καὶ κατάνυξιν, διὰ νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτοὺς τὰ σωτήρια αὐτοῦ ἀποτελέσματα. Κατορθοῦται δὲ τοῦτο, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅταν ἀκροώμενοι τὸν θεῖον λόγον, ἀφιερούμεθα τελείως εἰς τὰ διδασκόμενα, ἀφοσιούμεθα εἰς αὐτά, δὲν περισπῶμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς ἄλλα πράγματα, δὲν ἀφίνωμεν τὸν νοῦν ἡμῶν νὰ τρέχῃ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ὅταν ἀκούῃ ἡ ἀκοὴ ἀλλὰ συγχρόνως ἀκούῃ καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία· ὅταν δὲν ἀκούωμεν τὸν διδάσκαλον τοῦ θείου λόγου, διὰ νὰ ἐπικρίνωμεν τὸν τρόπον τῆς ὁμιλίας του, διὰ νὰ σχολιάσωμεν τὰ λεγόμενά του ὡς ἀντίθετα πρὸς τὰς πράξεις του, πρὸ πάντων τοῦτο! Ὅλοι οἱ Χριστιανοί, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ἔχομεν καὶ κοινὰ καθήκοντα, καὶ μερικά, ἕκαστος ὡς ἐκ τοῦ εἴδους τοῦ ἔργου του, τοῦ ἀξιώματός του, τῆς θέσεώς του, διὰ τὴν μὴ ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἔχομεν νὰ δώσωμεν λόγον εἰς τὸν Ὑπέρτατον Κριτὴν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. «Πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν» (Β΄ Κορ. Ε΄. 10). «Σὺ -λοιπὸν- τὶς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην»; (Ῥωμ. ΙΔ΄. 4). Ἕκαστος ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτὸν ἀδέκαστον καὶ δίκαιον Θεόν. Καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ θείου λόγου, ὅταν, ὅμοιος πρὸς τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἱ ὁποῖοι «λέγουσι καὶ οὐ ποιοῦσι» (Ματθ. ΚΓ΄. 4), διδάσκῃ μὲν τὰς θείας ἀληθείας, δὲν ἐφαρμόζῃ ὅμως αὐτὰς εἰς τὸν βίον του, ὡς «γνοὺς καὶ μὴ ποιήσας δαρήσεται πολλὰς» (Λουκ. ΙΒ΄. 47). Ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἐπικρίνωμεν καὶ νὰ σχολιάζωμεν τοὺς λόγους τῶν διδασκάλων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ κακῆς συνηθείας καὶ ἀνυποστάτως, ὠφελιμώτερον θὰ ἦτο, ἐὰν ἠκροώμεθα μὲν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν εὐλαβῶς καὶ προσεκτικῶς, δὲν ἐμιμούμεθα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐπικρίνομεν· διότι ἡ μὲν διδασκαλία εἶνε τοῦ Θεοῦ, δι' οἱουδήποτε καὶ ἂν γίνεται καὶ ἑπομένως εἶνε ἀξία παντὸς σεβασμοῦ, τὰ δὲ ἔργα ἑκάστου εὐθύνουν αὐτὸν καὶ μόνον. Ἄλλως τε τοιαύτην παραγγελίαν μᾶς ἔδωκεν ὁ οὐράνιος Διδάσκαλος ὁμιλῶν περὶ τῶν τοιούτων «πάντα ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε».

Μὲ εὐλάβειαν λοιπόν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ἂς μελετῶμεν καὶ ἂς ἀκροώμεθα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς φωτίζει ἡμᾶς ἐσκοτισμένους, ἐνθαρρύνει ἡμᾶς ἀπηλπισμένους, παρηγορεῖ ἡμᾶς κλαίοντας, ἀνακουφίζει ἡμᾶς πάσχοντας, χαροποιεῖ πενθοῦντας, ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπίγειον πραγματικὴν εὐτυχίαν καὶ εἰς τὴν ἐν οὐρανοῖς αἰωνίαν μακαριότητα.

ΑΙ ΕΝΤΟΛΑΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΕΚΤΗ ΕΝΤΟΛΗ

Ε΄.

«Οὐ φονεύσεις».

Περὶ τῆς βδελυρᾶς συνηθείας τοῦ μονομαχεῖν, ἥτις ἤρξατο εἰσχωροῦσα, ὡς μὴ ὤφειλε, καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἔσται ἡμῖν σήμερον ὁ λόγος. Καταδείξομεν δέ, πρῶτον, ὅτι οὐδὲν δικαιολογεῖ τὴν μονομαχίαν, καὶ δεύτερον, ὅτι τοὐναντίον τὰ πάντα καταδικάζουσιν αὐτήν.

Μονομαχία ἀποκαλεῖται ἡ μάχη ἑνὸς ἀνθρώπου κατ' ἄλλου ἀνθρώπου, ἢ καὶ πολλῶν ἀνθρώπων κατὰ πολλῶν ἄλλων ἀνθρώπων συμπλεκομένων αὐτοβούλως πρὸς ἀλλήλους δι' ὑπόθεσιν ὅλως ἰδιωτικήν, ἀφ' οὗ πρότερον ὁρίσωσιν ἐκ συμφώνου τὸν χρόνον, τὸν τόπον, τὰ ὅπλα καὶ τοὺς μάρτυρας, ἤτοι τοὺς κριτὰς τῆς μάχης ταύτης.

Οὕτως ὁρίζεται ἡ μονομαχία καὶ ὑπὸ τοιούτους ὅρους διεξάγεται. Ἀλλὰ τίνες οἱ λόγοι οἱ δυνάμενοι νὰ δικαιολογήσωσιν αὐτὴν ὁπωσδήποτε;

Ἆρά γε ἡ ἀρχή, τ. ε. ἡ καταγωγὴ αὐτῆς; Ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς μονομαχίας ἦτον ὅπως δήποτε ἔνδοξος, ἤτοι ἐὰν εἷλκε τὴν καταγωγὴν ἀπὸ ἔθνος πεπολιτισμένον καὶ ἔνδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως καὶ τὸ τοιοῦτον ἀποχρῶν λόγος δικαιολογῶν τὴν μονομαχίαν, διότι πᾶν, ὅπερ κατ' οὐσίαν εἶναι κακόν, ἡ δὲ μονομαχία εἶναι τοιοῦτον, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύναται νὰ δικαιολογηθῇ— ἀλλ' ὁπωσδήποτε θὰ εἶχε τοὐλάχιστον ἕνα κατ' ἐπίφασιν μεμακρυσμένον λόγον, ἢ δικαιολογίαν. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν φαινομενικὴν ταύτην δικαιολογίαν ἔχει ἡ μονομαχία. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι, λαοὶ τὰ μάλιστά πεπολιτισμένοι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, λαοὶ δοξάσαντες τὴν πολεμικὴν τέχνην τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὰ ἐνδοξότατα ταῦτα ἔθνη, διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς ταῦτα μόνα, ἠγνόουν καθ' ὁλοκληρίαν τὴν μονομαχίαν. Ὁ Εὐρυβιάδης ὕψωσέ ποτε τὴν ῥάβδον του διὰ νὰ πατάξῃ τὸν Θεμιστοκλέα. Ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἐσκέφθη νὰ ἀποπλύνῃ τὴν ὕβριν ταύτην διὰ μονομαχίας, ἀλλ' ἀταράχως ἀπήντησε· *«πάταξον μέν, ἄκουσον δέ.»* Ἐὰν ἀναδιφήσωμεν τὴν ἱστορίαν θὰ ἀνακαλύψωμεν ὅτι ἡ μονομαχία εἶναι λείψανον τῆς ἡμιαγρίας καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, λείψανον βαρβαρισμοῦ. Ἡ μονομαχία ἕλκει τὴν καταγωγὴν ἔκ τινων φυλῶν νομάδων, αἱ ὁποῖαι στερούμεναι νόμων, στερούμεναι δικαστηρίων, κατέφευγον εἰς τὰ ὅπλα, ὅπως δι' αὐτῶν λύσωσι τὰς μεταξὺ αὐτῶν ἀναφυομένας διαφοράς. Τοιαύτη δὲ καταγωγὴ δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἐν πεπολιτισμένῃ καὶ δὴ Χριστιανικῇ κοινωνίᾳ ὕπαρξιν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἆρά γε δικαιολογεῖ ταύτην τὸ δῆθεν ὠφέλιμον αὐτῆς; ἤτοι, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι δι' αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ καταδειχθῇ, ποῖος εἶναι ὁ ἀθῶος καὶ ποῖος ὁ ἔνοχος; Ὑπῆρξεν ὄντως ἐποχή, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι εἶχον τὴν δεισιδαιμονίαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνεμιγνύετο εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἔριδας καὶ διαμάχας καὶ ὅτι ἑπομένως κατὰ τὰς μονομαχίας ὁ Θεὸς διὰ θαύματος ἐθανάτωνε τὸν ἔνοχον καὶ ἔσωζε τὸν ἀθῶον! Ἀλλὰ τὰς ἀσεβεῖς καὶ βλασφήμους ταύτας ἰδέας ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία ἀείποτε κατεδίκασεν. Ἔπειτα ἀρκεῖ μόνος ὁ ὀρθὸς λόγος νὰ πείσῃ ἡμᾶς, ὅτι εἰς πᾶσαν μονομαχίαν ἡ αἰσία ἢ ἀπαισία ἔκβασις τῆς πάλης ἐξαρτᾶται, οὐχὶ ἐκ τῆς ἐνοχῆς, οὐχὶ ἐκ τῆς ἀθωότητος τοῦ μονομαχοῦντος, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν μονομαχούντων, ἐκ τῆς τόλμης αὐτῶν ἢ τῆς ἀνδρείας, ἢ τῆς δεξιότητος ἢ τῆς ψυχραιμίας, ἤ, ὅπερ καὶ συνηθέστατον, ἐκ τύχης... Ποῦ λοιπὸν ὑπάρχει τὸ ὠφέλιμον ἐν τῇ μονομαχίᾳ; Ὥστε οὔτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύναται νὰ ἀρυσθῇ δικαιολογίαν τινὰ ἡ μονομαχία.

Ἀλλ' ἆρά γε δικαιολογοῦσι τὴν μονομαχίαν οἱ ἑπόμενοι λόγοι, τοὺς ὁποίους ἐπικαλοῦνται συνήθως οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς βαρβάρου ταύτης συνηθείας; Οὗτοι λέγουσιν: ὅταν ἐπιβληθῇ μοι ἡ μονομαχία ἔχω καθῆκον νὰ μονομαχήσω· ὅταν ὑβρισθῶ ὑπό τινος ἔχω δικαίωμα νὰ ἀποπλύνω τὴν ὕβριν διὰ μονομαχίας· τὴν μονομαχίαν δὲν δύναμαι νὰ ἀποφύγω διότι φοβοῦμαι μὴ θεωρηθῶ ἄνανδρος. Ἐξετάσωμεν ἕνα ἕκαστον τῶν λόγων τούτων.

Πρῶτος λόγος· Ὅταν ἐπιβληθῇ μοι ἡ μονομαχία ἔχω καθῆκον νὰ μονομαχήσω. Ὁ λόγος οὗτος εἶναι ἀνίσχυρος, διότι ἡ διαταγὴ τοῦ μονομαχεῖν δὲν δημιουργεῖ καθῆκον. Οἱ τοιαύτας διαταγὰς δίδοντες ποιοῦνται κατάχρησιν τῆς ἑαυτῶν ἐξουσίας· οὐδεὶς δὲ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς ποιουμένους κατάχρησιν τῆς ἰδίας ἐξουσίας. Οὐδεὶς τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐξεχόντων, οὐδεὶς ἀπολύτως, οὔτε αὐτοκράτωρ, οὔτε ἀρχιστράτηγος, οὔτε βασιλεύς, οὔτε ὁ οἱανδήποτε ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἄλλων κέκτηται τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ διὰ διαταγῆς του πρᾶξιν φύσει κακήν, πρᾶξιν ἀντικειμένην εἰς τὸν Νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν λάβῃς τοιαύτην διαταγὴν τὸ καθῆκόν σου εἶναι, Χριστιανέ μου, οὐχὶ νὰ τρέξῃς εἰς τὰ ὅπλα, οὐχὶ νὰ δράμῃς εἰς τὴν μονομαχίαν, ἀλλὰ νὰ ἀποκρούσῃς αὐτὴν ἐρρωμένως ὑπομένων ἐν ἀνάγκῃ τὰ πάντα καὶ διωγμοὺς καὶ δεσμὰ καὶ καθαίρεσιν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ σου, ἐὰν ἦσαι στρατιωτικός, καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς θέσεώς σου, ἐὰν ἦσαι ὑπάλληλος, καὶ τὴν δήμευσιν ἀκόμη τῆς περιουσίας σου. Τὸ καθῆκόν σου εἶναι νὰ ὑπομείνῃς καὶ νὰ ἐγκαρτερήσῃς εἰς πᾶσαν δυστυχίαν καὶ πάντα διωγμὸν μᾶλλον παρὰ νὰ πράξῃς πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν ἀποδοκιμάζει ἡ συνείδησις, τὴν ὁποίαν καταδικάζει ὁ Θεῖος Νόμος. «*Πειθαρχεῖν*, ἐντέλλεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, *πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις*». Ὁ πρῶτος λοιπὸν λόγος εἶναι ἀνίσχυρος, εἶναι ἐπιχείρημα παιδαριῶδες καὶ γελοῖον· δὲν εἶναι ἐπιχείρημα ἀνθρώπων σοβαρῶν καὶ μάλιστα Χριστιανῶν.

Δεύτερος λόγος· Ὅταν ἐξυβρισθῶ ὑπό τινος ἔχω δικαίωμα νὰ ἀποπλύνω τὴν ὕβριν διὰ μονομαχίας. Καὶ ὁ λόγος οὗτος εἶναι ἀνίσχυρος. Ὅπως προκειμένου περὶ μονομαχίας τὸ καθῆκον τὸ ἐπιβαλλόμενον διὰ

διαταγῆς δὲν εἶναι καθῆκον· οὕτω καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποπλύνειν τὴν ὕβριν διὰ μονομαχίας δὲν εἶναι δικαίωμα. Μεταξὺ τῆς περιϋβρισθείσης τιμῆς καὶ τῆς ἐκχύσεως αἵματος οὐδεμία ὑπάρχει σχέσις. Ἄλλως τε εἰς τὸν προσβεβλημένον ὑπολείπονται ἄλλα μέσα πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ἑαυτοῦ τιμῆς, μέσα νόμιμα, οἱ Νόμοι, τὰ δικαστήρια, καὶ ἐκεῖνο ὅπερ εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερον καὶ αὐτῶν τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, ἡ ἐκτίμησις καὶ ἡ ὑπόληψις τῶν σοβαρῶν καὶ ἐντίμων ἀνθρώπων. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου θὰ ἐκδιηγηθῶ εἰς ὑμᾶς τὸ ἑξῆς ἱστορικὸν γεγονός, ὅπερ ἔλαβε χώραν κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα. Ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας Νικόλαος τόσον ἐβδελύσσετο τὴν μονομαχίαν, ὥστε καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ ἀκούσματι αὐτῆς κατελαμβάνετο ὑπὸ φρικιάσεως. Ἐκεῖνον δὲ ὅστις ἀντὶ νὰ χύσῃ τὸ αἷμά του ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἔχυνε τοῦτο εἰς μονομαχίας, τοῦτον ἐθεώρει ὡς ἐγκληματίαν, ὡς κακοῦργον, καὶ διὰ τοῦτο ἐτιμώρει τοὺς μονομαχοῦντας διὰ ποινῶν αὐστηροτάτων καὶ σκληρῶν. Ἡμέραν τινὰ στρατιωτικός τις προσέρχεται πρὸς αὐτὸν καὶ λέγει· Μεγαλειότατε, ὀφείλω νὰ μονομαχήσω διότι ἔχω ἐξυβρισθῆ, διότι εἶμαι ἀτιμασμένος. Καὶ ποία ἡ προσαφθεῖσά σοι ἀτιμία; ἐρωτᾷ ὁ Αὐτοκράτωρ· ἐρραπίσθην, ἀπαντᾷ, εἰς τὸ πρόσωπον. Ἔχει καλῶς, ἀπήντησε σκυθρωπάσας ὁ Αὐτοκράτωρ. Νὰ μονομαχήσῃς δὲν δύναμαι νὰ σοὶ ἐπιτρέψω, ἀλλ᾽ ἐλθὲ μετ᾽ ἐμοῦ· λαβὼν δ᾽ αὐτὸν τῆς χειρὸς ὡδήγησεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου συνεδρίαζε τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων τῶν μεγιστάνων τοῦ Κράτους ἐφίλησεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ῥαπισθείσης παρειᾶς. Ὕπαγε τώρα, τῷ λέγει, εἰς τὸ ἔργον σου καὶ ἡσύχασον, ἡ προσβολή σου ἐξηλείφθη . . . Καὶ τῷ ὄντι· ἡ ὕβρις ἀπεπλύθη, διότι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀπήλαυε τῆς ἐκτιμήσεως καὶ ὑπολήψεως τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ταὐτοχρόνως καὶ ὅλων τῶν ἐντίμων, σοβαρῶν καὶ εὐϋπολήπτων ἀνδρῶν τοῦ Κράτους. Καὶ τὸ δεύτερον λοιπὸν τοῦτο ἐπιχείρημα εἶναι ἐπιχείρημα ἀνίσχυρον καὶ ἀνάξιον λόγου.

Τρίτος λόγος. Δὲν δύναμαι νὰ ἀποφύγω τὴν μονομαχίαν, διότι φοβοῦμαι μὴ θεωρηθῶ ἄνανδρος. Καὶ ὁ λόγος οὗτος εἶναι ἀνάξιος προσοχῆς. Οἱ κατερχόμενοι εἰς μονομαχίαν ἐκ φόβου μὴ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἄνανδροι οὐδεμίαν ἔχουσιν εὐπρόσωπον δικαιολογίαν· διότι ἐὰν τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ἐκτιμῶνται καὶ μετρῶνται οὐχὶ πρὸς τὸν αἰώνιον Νόμον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἑκάστοτε προλήψεις καὶ τὰς πεπλανημένας τῶν λαῶν ἰδέας, τότε οὐδέποτε θὰ ὑπάρξῃ ἀληθὴς διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐναρέτων πράξεων καὶ τῶν μὴ τοιούτων. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεταξὺ τῶν Ἐθνικῶν σοφοὶ ἀνεγνώρισαν καὶ διεκήρυξαν, ὅτι ὁ πράγματι ἀνδρεῖος τὴν ψυχὴν ἀνὴρ οὐδεμίαν δίδει προσοχὴν εἰς τὰς πεπλανημένας τοῦ ὄχλου δοξασίας, ἀλλὰ περιφρονεῖ ταύτας καὶ βαδίζει στερρῷ τῷ ποδὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ μόνος δικαιολογημένος φόβος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἀποτρέπει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ φόνον ἄδικον καὶ ἐμβάλλει αὐτῷ τὴν μέριμναν περί τε τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς καὶ τῆς τοῦ πλησίον. Ἐκτὸς τούτου ὁ περιφρονῶν τὰς προλήψεις τοῦ ὄχλου καὶ προτιμῶν νὰ ὑπομείνῃ μετ᾽ ἐγκαρτερήσεως τὰς ὕβρεις τοῦ διεφθαρμένον ἔχοντος τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ὄχλου, παρὰ νὰ προδώσῃ τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον, οὗτος εἶναι ἀνὴρ γενναιόψυχος καὶ ἀληθῶς ἀνδρεῖος, ἀσυγκρίτως δ᾽ ἀνώτερος τοῦ ἄλλου τοῦ ἀληθῶς καὶ πράγματι δειλοῦ, ὅστις τρέχει

εἰς τὰ ὅπλα καὶ κατέρχεται εἰς μονομαχίαν ὁσάκις ὑβρίζεται, ἐκ φόβου μὴ ἐκληφθῇ δειλός. Ἐπὶ πλέον ὁ ἀδιαφορῶν διὰ τὰς κρίσεις τοῦ ὄχλου, ὁσάκις πρόκειται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον, οὗτος εἶναι ὁ ἔχων τὸ θάρρος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καλεῖται καὶ εἶναι ἀρετή, ἥτις καὶ μόνη περιποιεῖ αὐτῷ δόξαν καὶ τιμὴν ἀληθινήν. Πᾶσα ἄλλη τιμὴ καὶ δόξα μὴ ἑδραζομένη ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῶν προκαταλήψεων τοῦ ὄχλου εἶναι ψευδὴς τιμή, εἶναι δόξα ἄδοξος. Ἐκ τούτων ὅλων καταδείκνυται ὅτι καὶ τὸ τρίτον ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον φέρουσιν οἱ μονομαχοῦντες πρὸς δικαιολογίαν ἑαυτῶν εἶναι ἐπιχείρημα σαθρὸν καὶ ἐντελῶς ἀνίσχυρον.

Ὁ φυσικὸς νόμος καταδικάζει τὴν μονομαχίαν, διότι ὁ νόμος οὗτος δὲν ἐπιτρέπει ἐπεμβάσεις οὔτε εἰς τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ, οὔτε εἰς τὰ δίκαια τῆς κοινωνίας. Ὁ φυσικὸς Νόμος ἀπαγορεύει πρᾶξιν, ἡ ὁποία προσβάλλει τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ, τοῦ μόνου κυρίου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τὰ δίκαια τῆς κοινωνίας, ἥτις, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κέκτηται νόμους, δικαστήρια, δικαστὰς διὰ νὰ ἀπονέμῃ ἑκάστῳ τὸ δίκαιον, καὶ ἑπομένως οὐδόλως ἀνέχεται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τῶν μελῶν αὐτῆς νὰ γίνηται αὐτοβούλως νομοθέτης, κριτὴς καὶ δήμιος καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐθαιρέτως τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου ἢ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ διὰ προσβολὴν ἥτις εἶναι πολλάκις ἀναξία λόγου. Καθ᾽ ἣν ἡμέραν ἡ ἰδιωτικὴ αὐθαίρετος δικαιοσύνη θὰ ὑπεκαθίστα τὴν κανονικὴν ἐξάσκησιν τῆς κοινωνικῆς, τῆς δημοσίας δικαιοσύνης, τοῦτο θὰ ἦτο πραξικόπημα κατὰ τῆς κοινωνίας.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Νόμος τοῦ Θεοῦ καταδικάζει τὴν μονομαχίαν. Γινώσκομεν ἤδη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, *«οὐ φονεύσεις»*. Ὁ Θεὸς ἐντέλλεταί σοι νὰ μὴ φονεύσῃς τὸν ἄλλον, *«οὐ φονεύσεις»*· νὰ μὴ φονεύσῃς σεαυτόν, διότι φονεύων σεαυτὸν γίνεσαι ἀνθρωποκτόνος· *«οὐ φονεύσεις»*. Ἡ μονομαχία δὲ εἶνε ταὐτοχρόνως ἀνθρωποκτονία ἄλλου ἀνθρώπου καὶ ἀνθρωποκτονία σεαυτοῦ. Ἐκ τῶν δύο μονομαχούντων ἕκαστος προσπαθεῖ νὰ φονεύσῃ τὸν ἄλλον, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ δι᾽ ἕκαστον αὐτῶν τὸ ἔγκλημα τῆς ἀνθρωποκτονίας τοῦ ἄλλου. Ὁμοίως ἐκ τῶν δύο μονομαχούντων ἕκαστος παραδέχεται ἐκ τῶν προτέρων νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἄλλου, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ ἐπίσης τὸ ἔγκλημα τῆς αὐτοκτονίας. Εἶναι λοιπὸν ἡ μονομαχία ταὐτοχρόνως καὶ ἀνθρωποκτονία καὶ αὐτοκτονία. Ὢ, ἔθος βδελυρόν! Ὢ, ἐφεύρεσις τοῦ διαβόλου!

Ἐκ τῶν εἰρημένων κατεδείχθη ὅτι οὐδὲν δικαιολογεῖ τὴν μονομαχίαν οὔτε ἡ καταγωγὴ αὐτῆς, οὔτε οἱ ἄλλοι λόγοι. Ἀπ᾽ ἐναντίας δὲ καταδικάζουσιν αὐτὴν καὶ ὁ φυσικὸς Νόμος καὶ ὁ Νόμος τοῦ Θεοῦ.

Φεύγετε λοιπόν, Χριστιανοί μου, τὴν μονομαχίαν, πάσῃ δυνάμει καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας. Τὸ βάρβαρον τοῦτο ἔθος οὐδέποτε ἂς εἰσχωρήσῃ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ. Τὰς διαφορὰς καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους ἔριδας ἂς λύῃ ἕκαστος διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ, διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τοῦ τρόπου, ὃν ἀπεκάλυψεν ἡμῖν αὐτὸς ὁ Θεός, ἤτοι διὰ τῆς *ἀγάπης*, διότι μόνη ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ λύουσα ὅλας τὰς διαφορὰς καὶ ἐγκαθιδρύουσα τὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Ὅπου βασιλεύει ἡ ἀγάπη, ἐκεῖ ἡ μονομαχία εἶναι ἄγνωστος, διότι ***«ἡ ἀγάπη οὐκ᾽ ἀσχημονεῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς».***